

Проблеми розвитку організаційно-економічного механізму екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування

У статті досліджено проблеми розвитку системи екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування, що розглядається у формі організаційно-економічного механізму. Визначено мотиваційні еколого-економічні фактори впровадження системи екоаудиту аграрних підприємств.

Ключові слова: екологічний аудит, сільськогосподарське землекористування, організаційно-економічний механізм, економічні важелі, стимули.

Екологічний аудит є ринковим інструментом екологічного менеджменту, застосування якого є особливо актуальним при переході до формування сталого ведення сільського господарства. У той самий час екологічний аудит є функціонально відособленим напрямком еколого-економічної роботи на підприємстві, що пов'язане з реалізацією контрольних-консалтингових функцій екологічного менеджменту для прийняття оперативних та стратегічних управлінських рішень [1–7].

Доцільність появи на сучасних сільськогосподарських підприємствах організаційно-економічного механізму екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування можна пояснити такими умовами: підвищення нестабільності зовнішнього середовища висуває додаткові вимоги до системи менеджменту сільськогосподарського підприємства; зниження протягом останніх років агроекологічного потенціалу земель сільськогосподарського призначення та земельного маркетингу; об'єктивна ринкова необхідність збільшення підприємством швидкості реакції на зміни зовнішнього середовища, підвищення гнучкості підприємства; доцільність стратегічної системи заходів із забезпечення адаптації сільськогосподарського підприємства та уникнення як екологічних, так і фінансових кризових ситуацій; зсув наголосу з контролю минулої еколого-економічної діяльності підприємства на аудит майбутньої в контексті забезпечення сталого сільськогосподарського землекористування; необхідність у безперервному відстежуванні змін, що відбуваються в зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства; ускладнення системи менеджменту підприємства, що потребують додаткових механізмів координації всередині системи менеджменту; посилення значення інформатизації економіки при недостатності суттєвої еколого-аналітичної інформації на сільськогосподарському підприємстві, що потребує спеціальної системи інформаційного екологічно орієнтованого забезпечення управління; притаманне сучасному економічному розвитку намагання синтезації, інтеграції різних аспектів галузей знань та діяльності людини задля отримання конкурентної переваги та додаткового прибутку.

Мішенін Євген Васильович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки Сумського національного аграрного університету; Пізняк Тетяна Іванівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки Сумського національного аграрного університету.

© Є.В. Мішенін, Т.І. Пізняк, 2010

У господарській практиці усі елементи підсистеми організаційно-економічного механізму екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування не ізольовані один від одного, а тісно взаємозв'язані і взаємообумовлені. Створенню економічної зацікавленості в гармонізації взаємодії суспільства і природи сприяє таке удосконалення організаційно-економічного механізму екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування, яке забезпечувало б злагодженість об'єднання, «стикування» громадських, регіональних, галузевих, колективних або особистих економічних і екологічних інтересів шляхом надання адекватних форм їх руху. По суті, збалансоване поєднання цих інтересів є початковою економічною умовою раціоналізації взаємин суспільства з довкіллям, а метою організаційно-економічного механізму екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування – узгодження еколого-економічних інтересів і дозвіл, подолання протиріч між ними. Річ у тім, що виникнення розбіжностей між екологічними і економічними інтересами є об'єктивністю, обумовленою передусім наявністю персоніфікованих різнорівневих суб'єктів громадського виробництва із властивими їм економічними інтересами, які не збігаються, і власною екологічною мотивацією своєї діяльності. Синтезуються екологічні і економічні інтереси завдяки пізнання, усвідомлення і перетворення їх у внутрішні мотиви еколого-економічної потреби. Необхідно формувати інтегровану сукупність екологічних і виробничих потреб у забезпеченні нормальних природних і економічних умов життя для суб'єктів господарювання і індивіда. Саме на своєчасне виявлення можливих змін у співвідношенні економічних і екологічних інтересів суб'єктів господарювання, урахування особливостей їх протистояння спрямовано застосування системи спонукальних інструментів організаційно-економічного механізму екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування примусового і стимулюючого характеру. Саме вони покликані регулювати еколого-економічну поведінку суб'єктів господарювання. Організаційно-економічний механізм екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування в Україні знаходиться на стадії становлення. Причому окремі його підсистеми і елементи мають різну міру розвитку і практичної реалізації, але ринкові трансформації диктують необхідність активного використання економічного інструментарію поліпшення процесу природокористування у сфері сільськогосподарського землекористування. Відтак екологічний аудит сільськогосподарського землекористування є, на наш погляд, організаційно-економічною системою незалежного контролю і контролінгу виробничо-екологічної діяльності, фінансово-економічного стану підприємств незалежно від форм господарювання у взаємозв'язку з рівнем регулювання використання земельних ресурсів. Особливість даного визначення дозволяє сформувати структурно-логічну схему організаційно-економічного механізму екологічного аудиту (рис. 1). Організаційно-економічний механізм екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування повинен мати такі складові елементи: організаційне забезпечення, інформаційно-методичне забезпечення та економічні важелі екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування, які функціонують у динамічному взаємозв'язку з кінцевими фінансово-економічними результатами виробництва, що є передумовою впровадження систем екологічної сертифікації та екологічного маркетингу, основою формування екологічного рейтингу та екологічного консалтингу на площині сталого сільськогосподарського землекористування [8]. Внаслідок своєї інтегрованості екологічний аудит сільськогосподарського землекористування забезпечує системний погляд на еколого-економічну діяльність сільськогосподарського підприємства в минулому, теперішньому та майбутньому, а також комплексний підхід до виявлення та

розв'язання екологічних проблем у сфері землекористування та охорони земель, що постають перед підприємством.

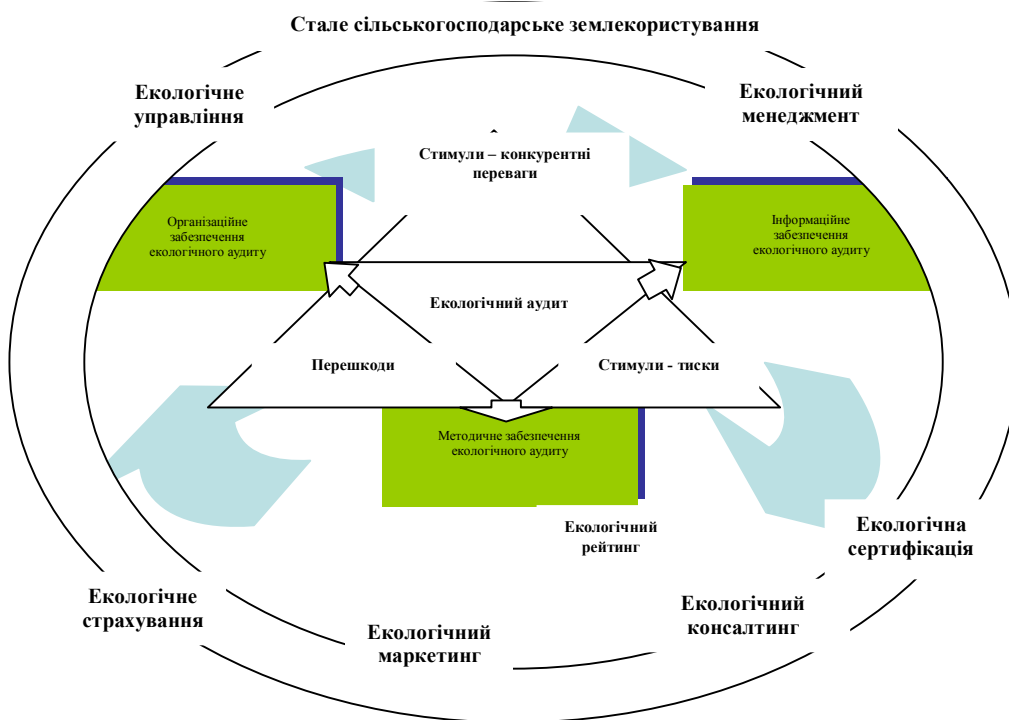

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування

Стимулюючими чинниками поширення екологічного аудиту на сільськогосподарських підприємствах є недосконалість економічних інструментів механізму екологічного менеджменту та екологічної політики, недостатнє фінансове забезпечення господарської діяльності, низький рівень екологічної культури управлінського персоналу сільськогосподарських підприємств та ін. Практичний досвід провідних країн із впровадження екологічного аудиту сільськогосподарських підприємств [9, 10] показує, що необхідно враховувати та інформувати підприємства про систему економічного стимулювання задля результативного позиціонування екологічного аудиту як інструменту екологічного менеджменту та складової частини загальної стратегії економічного розвитку підприємства, яка на різних підприємствах і за різних зовнішніх умов може бути різною: у одних стабілізація фінансового положення, у інших – збереження конкурентних позицій на ринку, у третіх – максимізація прибутку, у четвертих – зменшення комерційного ризику тощо. Тож, на наш погляд, при впровадженні екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування необхідно реалізовувати систему його економічного стимулювання.

Оскільки сучасні українські сільськогосподарські підприємства не відчувають вагомості стимулів до проведення екологічного аудиту сільськогосподарського

землекористування, то вагомим є питання про дослідження фактичного ставлення сільськогосподарських підприємств до доцільності проведення процедури екологічного аудиту. Нами було проаналізовано бажання сільськогосподарських підприємств Сумської області проводити екологічний аудит сільськогосподарського землекористування методом експертних оцінок за допомогою анкетування. На основі проведеного кореляційного аналізу встановлено, що на готовність підприємства проводити екологічний аудит сільськогосподарського землекористування обернений вплив має кількість непридатних для використання на підприємстві пестицидів, коефіцієнт кореляції Спірмена ($R=-0,31$). Позитивний вплив на готовність підприємства проводити екологічний аудит сільськогосподарського землекористування мають рентабельність підприємства ($R=0,69$), посівна площа ($R=0,19$), чисельність працюючих ($R=0,34$).

Формування системи економічних важелів організаційно-економічного механізму екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування має відповідати таким принципам:

- принцип відповідності та взаємозв'язку економічних важелів організаційно-економічного механізму екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування іншим економічним важелям та інструментам економічного механізму сільськогосподарського підприємства;
- принцип направленості та доцільності економічних важелів екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування;
- принцип державного стимулювання екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування;
- принцип впливу економічних важелів екологічного аудиту на формування сталості сільськогосподарського землекористування;
- принцип сприяння за допомогою екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування підвищення економічної та екологічної ефективності підприємства.

Систему економічних важелів організаційно-економічного механізму екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування запропоновано формувати залежно від:

- 1) сфер дії економічних важелів, а саме ринково-інфраструктурної, фінансової та адміністративної;
- 2) різновиду економічного стимулювання екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування, які необхідно поділяти та стимулювати та стимулювати переваги; впливу основних зацікавлених сторін у реалізації підприємством екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування в системі екологічного менеджменту;
- 3) напрямів стимулювання екологічного аудиту, які можна поділити на: прямі, непрямі фінансові стимули, переваги, фінансові стягнення, а також стимули відповідальності та стимули попередження.
- 4) окрім вищевказаних аспектів, система економічних важелів організаційно-економічного механізму екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування має бути доповнена перешкодами, які суттєво впливають та є складовою частиною динамічного функціонування такого механізму.

Економічні важелі організаційно-економічного механізму екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування становлять сукупність економічних заходів впливу на бажання підприємства проводити екологічний аудит з метою забезпечення сталості сільськогосподарського землекористування (табл. 1).

Таблиця 1 – Система економічних важелів організаційно-економічного механізму екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування

Сфера дії економічних важелів	Вид стимулювання	Вплив	
Ринково-інфраструктурна	Стимули-тиски	Зацікавлені сторони	Характеристика
		Переробні підприємства АПК	Підвищення якості сировинних компонентів. Стабілізація постачань. Створення екологічно-доцільної продукції. Об'єднана програма екологічного маркетингу, сертифікації. Необхідність та вимоги дотримання екологічних стандартів. Зниження впливу продукції та процесів господарювання на земельні ресурси та майбутньої її утилізації
		Фондові, товарні ринки	Інвестиційні фільтри. Пільгові кредити, позики. Прискорені кредити. Збільшення довгострокових кредитів. Довіра інвесторів. Покращання доступності кредитів, позик. Екологічне страхування. Фондові індекси, рейтинги. Екологічні рейтинги
		Споживчий ринок	Екологічне маркування. Екологічна сертифікація. Екологічна реклама. Екологічноорієнтоване ціноутворення. Система екологічного маркетингу
Фінансова	Стимули – конкурентні переваги	Сільськогосподарське підприємство	Екологічний імідж підприємства, що веде раціональне сільськогосподарське землекористування. Оптимізація бізнес-процесів підприємства, сформована під впливом збалансування землекористування та охорони земель. Потенціал упровадження інноваційних заходів для збалансування сільськогосподарського землекористування. Стійкість до екологічних криз. Запобігання деградації ґрунтів. Збільшення сегмента ринку. Вихід на нові ринки. Позиціонування в екологічному рейтингу. Можливість екологічного маркування, екологічної сертифікації тощо
		Держава, сільськогосподарське підприємство	Прямі фінансові стимули, переваги: субсидії, дотації, пільгові позики, кредити, екологічні фонди, екологічні гранти, ліцензування, фінансова підтримка екологічних проектів та ініціатив охорони земель Непрямі фінансові стимули переваги: стійкість перед фінансовими кризами, покращання фінансової стабільності Фінансові стягнення: платежі, штрафи, витрати, податки, втрати, інші фінансові санкції
Адміністративна	Стимули - тиски	Держава, сільськогосподарське підприємство, переробні підприємства АПК, споживчий ринок	Стимули відповідальності: дотримання законодавства у сфері землекористування, охорони земель та інших природоохоронних заходів, заборона діяльності, обмеження діяльності, арешт, вилучення, відчуження, розриви господарських договорів Стимули попередження: екологічний контроль, екологічна експертиза, екологічна сертифікація, інвентаризація земель, державна агроекологічна оцінка земель, екологічний паспорт підприємства, перевірки, реклаमाції, ліцензування

Також вагомим економічним важелем можуть стати такі перешкоди, зокрема:

- 1) брак фінансових ресурсів для збалансування агроекологічного потенціалу ґрунтів, охорони земель;
- 2) відсутність чіткого законодавчого забезпечення екологізації сільськогосподарського землекористування;
- 3) відсутність необхідної кількості сертифікованих агроєкоаудиторів;
- 4) відсутність необхідної кількості агроєкоаудиторських та агроєкоконсалтингових фірм;
- 5) низький рівень екологічної культури;
- 6) брак інформації про доцільність екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування;
- 7) складність визначення прямого економічного ефекту від проведення екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування;
- 8) недосконалість економічного механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища.

Завдяки впровадженню надійних еколого-економічних механізмів оздоровлення довкілля створилися б такі умови виробничої діяльності, відповідно до яких суб'єктам господарювання було б вигідно дотримуватися екологічних вимог, знижувати обсяги забруднення і т.д.

Необхідно зазначити, що вплив того чи іншого набору економічних важелів залежить від еколого-економічної специфіки діяльності підприємства. В Україні більш дієздатною сьогодні буде система фінансових стимулів-тисків, що обумовлено низьким рівнем екологічної свідомості керівників підприємств. Отже, організаційно-економічний механізм екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування є способом зв'язку між об'єктивними законами і суб'єктивною людською діяльністю, а тому можна зробити такі висновки.

1. Організаційно-економічний механізм екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування, так само як і будь-який механізм господарювання, можна удосконалити лише шляхом внесення змін до конкретних форм виробничих стосунків (прибуток, ціна, кредит, фонди, податки і тому подібне). Інакше кажучи, організаційно-економічний механізм екологічного аудиту можна удосконалювати, змінюючи властивий йому інструментарій – форми і методи стимулювання раціонального природокористування (систему оподаткування, фінансування і кредитування природоохоронних заходів, економічну відповідальність за екодеструктивне господарювання і тому подібне).

2. Впливаючи на конкретні форми економічних стосунків, змінюючи їх у межах, які визначаються станом довкілля, рівнем розвитку продуктивних сил, закономірностями функціонування стосунків, суспільство здатне свідомо удосконалити економічні стосунки щодо природокористування в бажаному напрямі, формувати ефективний, дієвий механізм екологічного регулювання.

1. *Галушкіна Т. П.* Екологічний менеджмент та аудит рекреаційних територій (концептуальні засади та організаційний механізм): монографія / Т. П. Галушкіна. – Одеса : Вид-во ТОВ “Інванц”, 2006. – 184 с.
2. *Закон України «Про екологічний аудит»*, прийнятий постановою ВР від 24.06.2004 № 1862-IV // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 45 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.

Є.В. Мишенин, Т.І. Пізняк. Проблеми розвитку організаційно-економічного механізму екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування

3. Максимів Л. І. Формування екологічного обліку та аудиту / Л. І. Максимів // Науковий вісник державного лісотехнічного університету. – 1999. – Вип. 9.3 – С. 97–102.
4. Мишенин Е. В. Маркетинговий екологічний аудит / Е. В. Мишенин, Т. І. Пізняк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2003. – № 3–4. – С. 102–108.
5. Никитина А. Т. Основы экологического аудита / А. Т. Никитина, С. А. Степанова – М. : МНЭПУ, 2001. – 390 с.
6. Потравный И. Экологический аудит: проблемы становления и развития / И. Потравный // Бухгалтерский учет и аудит. – 1998. – № 1. – С. 41–44.
7. Серов Г. П. Экологический аудит: Концептуальные и организационно-правовые основы / Г. П. Серов. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : ЭКЗАМЕН, 2000. – 766 с.
8. Пізняк Т. І. Організаційно-економічний механізм формування системи екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування / Т. І. Пізняк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2007. – № 2 (23). – С. 144–149.
9. Пясецька-Устич С. В. Економічні методи охорони довкілля у розвинутих зарубіжних країнах / С. В. Пясецька-Устич // Науковий вісник Ужгородського державного університету. Серія : Біологія. – 1999. – № 6. – С. 253–259.
10. Свиткин М. З. Система экологического менеджмента. Методика и практика применения / М. З. Свиткин, В. Д. Мацуга, К. М. Рахлин. – СПб. : Изд.-во «Картографическая фабрика ВСЕГЕИ», 2002. – 536 с.

Отримано 30.04.2010 р.

Е.В. Мишенин, Т.И. Пизняк

Проблемы развития организационно-экономического механизма экологического аудита сельскохозяйственного землепользования

В статье исследованы проблемы развития системы экологического аудита сельскохозяйственного землепользования в форме организационно-экономического механизма. Определены мотивационные эколого-экономические факторы внедрения системы экоаудита аграрных предприятий.

Ключевые слова: экологический аудит, сельскохозяйственное землепользование, организационно-экономический механизм, экономические инструменты, стимулы.

Ye. V. Mishenin, T. I. Piznyak

Problems of development of organizational-economic mechanism for environmental auditing of agricultural land-utilization

In the article the problems of development of an environmental audit of agricultural land-utilization in the form of organizational-economic mechanism are examined. Motivational environmental and economic factors of environmental audit system implementation of agricultural enterprises are identified.

Keywords: environmental auditing, agricultural land-utilization, organizational and economic mechanism, economic instruments, incentives.